

Canadese soldaten van de *Argyll and Sutherland Highlanders* bezoeken hun gesneuvelde kameraden op Plein XIII. Deze eenheid incasseert de meeste doden tijdens de gevechten om de Zoom op zaterdag 28 en zondag 29 oktober 1944 in Bergen op Zoom. Bron Library and Archives Canada

SLECHTS EEN PAAR MAN VOOR EEN ZWARE KLUS

De Canadese gravendienst en de bouw van de erevelden in Bergen op Zoom

(november 1944 – oktober 1946)

door Robert Catsburg

In de huiskamer van het huis aan de Hendrik Gerard Dirckxstraat nummer 21 in Roosendaal zat een Canadese soldaat achter zijn typemachine. In het fletse licht van een gloeilamp sloot hij het oorlogsdagboek van No. 1 *Canadian Grave Concentration Unit* af. Hij eindigde zijn kroniek op dinsdag 21 november 1945 met een bericht voor toekomstige lezers:

'A lasting memorial to those who sacrificed their all to bring about a world of peace liberty, justice, and love of comradeship. To future mankind we hope that the work we have shared together will be both a thing of beauty and an instructive example.'

Hij was terecht trots op wat hij en zijn kameraden in de regio West-Brabant tot stand hadden gebracht. Met maar in totaal acht man hadden luitenant Avery, kapitein Symons en later kapitein McGrath tussen februari en november 1945 meer dan duizend lichamen van gesneuvelde Canadese soldaten vanuit veldgraven naar de begraafplaats aan de huidige Ruytershoveweg in Bergen op Zoom verplaatst.

Een van de laatste klussen die ze ondernamen, leek wel een daverend slottoneel. Er was informatie verkregen dat bij Halsteren zes lichamen in

het wrak van een Lancaster bommenwerper lagen.¹ Omdat het wrak op minimaal vijf meter onder de grond lag, had kapitein McGrath voor deze klus een bulldozer geregeld.² Samen met ingehuurd burgerpersoneel waren ze twee dagen bezig om een gat met een diameter van 13 meter te graven. Pas op 16 november 1945 bereikten de gravers de verwrongen resten van de bommenwerper. Ze konden zes lichamen bergen, maar slechts één bemanningslid kon worden geïdentificeerd.

Het werk van de gravendienst: een zorgvuldig proces

De eerste werkzaamheden van de Canadese gravendienst begonnen al enkele dagen nadat West-Brabant was bevrijd. Verspreid over de regio waren begin november 1944 vele veldgraven van gesneuvelde soldaten als stille getuige van de oorlog achtergebleven.

De lichamen van vriend en vijand waren veelal begraven door een aalmoezenier die ingedeeld was bij de betreffende (Canadese) gevechtseenheid. Sommige doden lagen begraven waar ze gevallen waren. Alleen bloemen van lokale bewoners markeerden in zo'n geval de plaats van vers omgewoelde aarde. Veelvuldiger waren ze in een rijtje nabij een veldhospitaal begraven, waar de ambulances van en naar het front vertrokken. Deze graven waren vaak voorzien van een geïmproviseerd

kruis. In het Moretusbos in Putte was zo'n kleine begraafplaats ontstaan. Eveneens werden de gemeentelijke begraafplaatsen gebruikt, zoals in Hoogerheide, Ossendrecht en Steenberg. In Bergen op Zoom lagen zo'n zestig Canadese slachtoffers op Plein XIII.

Het lag voor de hand dat de oorlogsslachtoffers middels een zorgvuldig en robuust administratief systeem moesten worden geïdentificeerd en verzameld op een kerkhof. Vervolgens moest de familie op de hoogte worden gebracht van de laatste rustplaats van een geliefde.

Als eerste dienden de veldgraven te worden 'geregistreerd'. In de regio West-Brabant werd dit door een sectie van No. 4 *Grave Registration Unit* uitgevoerd. Op basis van politierapporten en informatie van burgers en de aalmoezeniers van de diverse bataljons werden lijsten gemaakt waar graven zich bevonden. Op basis van deze informatie werden de veldgraven opgezocht en op papier 'geregistreerd'. Bovendien werd het graf, indien nodig, gemarkeerd met een tijdelijk kruis waarop de naam van de betreffende soldaat was geschilderd. Om te voorkomen dat de naam door weer en wind niet meer te lezen was, werd op de achterkant van het houten kruis een zinken ponsplaatje bevestigd met de naam en dienstnummer van de betreffende soldaat.

Elk graf kreeg op deze manier een

Links: *Uniform Royal Engineer 21st Army Group* van genist Ross uit Bathurst, New Brunswick. Net als Ross zijn de genisten van de Canadese Gravendienst te herkennen aan het rode schild met het blauwe kruis van de *21st Army Group*.

Rechts: Een van de vele *Concentrations Reports* van kapitein Symons van No. 1 *Grave Concentration Unit Royal Canadian Engineers*. In Oud Gastel en later in Roosendaal wordt een nauwkeurige administratie bijgehouden van het herbegraven van de gesneuvelde soldaten.

Bron www.cwgc.com

GRAVES CONCENTRATION REPORT FORM

The following have been concentrated here :-

(Name of Cemetery) **MEMORIAL PARK**
 (Full Map Reference) **Sheet 15 SE 48985, 1/25,000**
 (64257)

(1) Serial No.	(2) Regt. or Corps	(3) Army No.	(4) Name & Initials	(5) Rank	(6) Date of Death	(7) Date of Burial	(8) Plot	(9) Row	(10) Grave	(11) Date of Reburial	Previous location of grave		
											Place & Map Ref.	Report Number	
1	L & Y Regt	78969	SCHOFFIELD, E.F.	Pte.	28 Oct 44	K/A	4	9	10	6 Jun 45	Temp Burial Ground Bergen op Zoom	15 SE 1/25,000, 64257	1598
2	L & Y Regt	612270	HEDDERLEY, H.F.	Pte.	28 Oct 44	K/A	4	9	11	6 Jun 45	"	"	"
3	29 Armd Recce R		SCRIBNER, A.C.	A/Capt	28 Oct 44	K/A	4	9	5	6 Jun 45	"	"	"
4	29 Armd Recce R	24066	EGARE, D.	Spr	28 Oct 44	K/A	4	9	5	6 Jun 45	"	"	"
5	29 Armd Recce R	84501	LAFAY, T.O.	Spr	28 Oct 44	K/A	4	9	1	6 Jun 45	"	"	"
6	29 Armd Recce R	245142	MURPHY, G.V.	Spr	28 Oct 44	K/A	5	8	5	6 Jun 45	"	"	3 495
7	29 Armd Recce R	2116385	GOODYER, R.E.	L/Cpl	28 Oct 44	K/A	5	8	7	6 Jun 45	"	"	"
8	29 Armd Recce R	253251	MCDONNELL, J.L.A.	Spr	28 Oct 44	K/A	5	8	3	6 Jun 45	"	"	"
9	29 Armd Recce R	641701	STONE, J.C.	Spr	28 Oct 44	K/A	5	8	6	6 Jun 45	"	"	"
10	29 Armd Recce R		GOTON, J.M.	Lieut	28 Oct 44	K/A	4	9	3	6 Jun 45	"	"	"
11	Aic Regt	2399532	JONES, J.	Pte.	29 Oct 44	K/A	5	8	4	6 Jun 45	"	"	"
12	A & S Highr of C	213278	DOUGHERTY, A.F.	Pte.	29 Oct 44	K/A	5	8	1	6 Jun 45	"	"	"

Date 11 Jun 45

(Signed) *K. Symons* (C. Symons)

Rank & Appointment
 1/25,000 Scale Sect.
 Cont.

* Where a grave has not already been registered, a Registration Report on A.F.T. 3572 will be prepared, and attached to this FORM.

1 Cdn. Graves Concentration Unit
 92/44

Linksboven: De begrafenis van de slachtoffers van *Black Friday* in Ossendrecht op 26 oktober 1944. Foto LAC, a136820

Linksonder: Een opname uit het voorjaar van 1945 van de gemeentelijke begraafplaats in Steenberg. Meerdere slachtoffers van de gevechten bij Welberg worden door de geestelijke van de divisie verzameld en in Steenberg begraven. Op 24 april 1945 vindt kapitein Symons de geregistreerde graven en brengt ze naar de erevelden Bergen op Zoom.

Rechtsboven: Veldgraven in het Moretusbos in Putte. In landhuis Ravenhof is gedurende de strijd een Canadees hoofdkwartier gevestigd. Een veldhospitaal maakt daarvan deel uit. Gewonde soldaten die aan hun verwondingen overlijden, krijgen een rustplaats nabij het hoofdkwartier.

Bron *De Eerste Dam*, Robert W. Catsburg

zogenaamd AF3372 (*Army Form*). De registratieformulieren werden verzameld en ter beschikking gesteld aan een *Grave Concentration Unit*. De *Concentration Unit* had als vervolgtak om de lichamen op te graven en op een kerkhof in wording te herbegraven. In het geval dat een lichaam niet geïdentificeerd kon worden, werd een speciale *Identification Section* aan het werk gezet.

De bouw van het nieuwe kerkhof door een zogenaamde *Grave Construction Unit* verliep tegelijkertijd met het

herbegraven van de lichamen. Tot slot werden nieuwe, meer permanente metalen kruisen gemaakt en beschilderd met de naam van de gesneuvelde. Het kerkhof, inclusief een complete administratie, werd vervolgens overgedragen aan de *Commonwealth War Graves Commission*.³

Het registreren van veldgraven

In West-Brabant werden de eerste registraties van veldgraven al op 7 november 1944 uitgevoerd. Luitenant

Gillies van *B Section No. 4 Canadian Grave Registration Unit* had de opdracht om ten oosten van het kanaal Gent-Terneuzen en Antwerpen om graven te registreren. Op 31 oktober begon hij in Antwerpen, waarna hij enkele dagen later nabij Bergen op Zoom zeventig graven vastlegde.

Terwijl *No. 5 Grave Registration Unit* in de regio Vlaanderen aan de slag ging, vestigde *No. 4 Grave Registration Unit* zich op 1 december in het centrum van Roosendaal. Er was in eerste instantie veel werk te verrichten om

Zinken ponskaart van een *Grave Registration unit*, afkomstig van het veldgraf van korporaal Lalonde. De *Grave Concentration Unit* bevestigt dit plaatje achter op het tijdelijke kruis op het veldgraf. Op de voorkant van het houten kruis wordt de naam van het slachtoffer geschilderd. Het zinken plaatje is beter bestand tegen weersinvloeden dan de geverfde letters. Lionel Lalonde is op 23 oktober aan de Mariabaan in Wouwse Plantage gesneuveld. Het veldgraf met het betreffende ponsplaatje bevindt zich nabij Essen-Wildert. Zijn lichaam werd op 27 april 1945 door kapitein Symons naar Bergen op Zoom 'geconcentreerd'. Bron Collectie auteur

het onderkomen bewoonbaar te maken. Alle ramen waren kapot en men moest op zoek naar meubilair.

Op 2 december arriveerde de *Identification Section* om een aantal anonieme Canadese graven nabij Nispen aan een onderzoek te onderwerpen. Het echte werk begon op 4 december 1944 toen de Poolse luitenant Nodzinski de kerkhoven van Hoogerheide en Woensdrecht bezocht. Kapitein Dickson, de commandant van de sectie, bezocht Bergen op Zoom en registreerde 54 graven. Hij gaf opdracht om kruisen te maken, want de bestaande markeringen waren niet voldoende. Om de namen op de kruisen te schilderen werden lokale burgers ingehuurd. Terwijl wind en regen het werk erg onaangenaam maakten, werden in de loop van de daarop volgende dagen door beide officieren graven in Huijbergen, Ossendrecht en

Woensdrecht geregistreerd. Op 13 december rapporteerden ze dat 188 graven waren geregistreerd.

Er waren tot dan toe geen problemen ontstaan om de graven te identi-

ficeren, behoudens het graf van soldaat Watson. Dat konden ze niet vinden, terwijl dit toch door de bataljonsaalmoezenier Purdy was genoteerd. In april 1945 werd een graf van een ongeïdentificeerde Canadees vanaf Ossendrecht (*unknown Canadian*) door kapitein Symons naar de erevelden van Bergen op Zoom gebracht. Pas later lukte het om de naam van soldaat Donald Watson (*Royal Regiment of Canada*) te koppelen aan dit onbekende graf. Ook luitenant Nodzinski probeerde tevergeefs een aantal Duitse veldgraven ten westen van Woensdrecht te lokaliseren.

Omdat er veel werk lag, de sectie registreerde alleen al in januari 1945 1.181 graven, kreeg *B Section No. 4 Grave Registration Unit* in januari 1945 versterking. Luitenant Clavelle en

Boudreau van *No. 5 Grave Registration Unit* kwamen helpen. Veel tijd om te wennen kregen ze niet, want beide nieuwkomers reisden al een dag na hun aankomst naar Lewedorp op Zuid-Beveland. Na deze werkzaamheden aldaar, reden ze naar Zevenbergen en Moerdijk. Er waren daar graven gerapporteerd van Amerikaanse

militairen.⁴ In Moerdijk konden ze hun werk door vijandelijk vuur niet uitvoeren, waarna ze op 19 januari bij het veiligere Steenbergen en Tholen hun werk konden voortzetten.

Op 22 januari 1945 voerde kapitein Dickson een ongebruikelijke opgraving uit in Hoogstraten. Daar lag kapitein Engler begraven, een historicus en medewerker van de *Historical Section* van het Canadese leger. Dickson wilde lokale collaborateurs om het graafwerk uit te voeren. Dat ging echter niet door en het kan zijn dat Dickson vervolgens slechts het graf registreerde. Kapitein Engler werd namelijk op 23 oktober 1945 door luitenant Avery bijgezet op de erevelden van Bergen op Zoom.

De eerste week van februari werden de werkzaamheden van de *B Section No. 4 Grave Registration Unit* afgerond. Niet voordat op 1 februari 1945 de graven van Gibson en Warwick in Steenbergen waren 'ontdekt'. Eveneens werden de grotere kerkhoven van

Memorial Cross of Silver Cross for Mothers. Een zilveren kruis dat de vrouw en moeder van een gesneuvelde Canadese militair hebben gekregen. Dit kruis is van de vrouw of moeder van korporaal Fagan. Fagan overlijdt op 14 oktober 1944 in Eekeren als gevolg van de explosie van een V2. Hij ligt in Antwerpen-Schoonselhof begraven. Bron Collectie auteur

Een sjeke presentatiedoos met de postuum uitgereikte medailles en de zogenaamde zilveren 'Birks Bar' van trooper Arthur Curphey. Mogelijk is deze set door de juwelier Birks in opdracht van de familie opgemaakt. Curphey sneuvelt op 1 november 1944 op de oever van De Eendracht nabij Kladder. Zijn lichaam wordt op 4 november uit het wrak van zijn pantserwagen gehaald en op Plein XIII bijgezet. Op 6 juni 1945 wordt hij door kapitein Symons naar de erevelden van Bergen op Zoom verplaatst. Bron Collectie auteur

Ossendrecht en Hoogerheide nog een keer gecontroleerd, maar er bleven toch een paar graven onvindbaar. Kapitein Dickson reed op 8 februari naar Steenbergen om meer te weten te komen over Gibson, terwijl luitenant Boudreau in Zeeland zowel Lewedorp als Wemeldinge aanded. Luitenant Clavelle bezocht het kerkhof in Roosendaal, waar hij voornamelijk Britse en Canadese piloten aantrof.

Op 7 februari 1945 kreeg kapitein Dickson de opdracht om zich met zijn eenheid in Duitsland te melden. Alle papierwerk werd overgedragen aan de Britse collegae van *No. 33 Grave Registration Unit* en de Canadese *No. 5 Grave Registration Unit*.⁵

Het verzamelen van de gesneuvelden

Binnen enkele dagen na het vertrek arriveerde een sectie van *No. 1 Canadi-*

Sommige graven blijken onvindbaar, andere zijn verkeerd gemarkeerd of door bombardementen verstoord

Vrouwen leggen bloemen bij de graven van Canadese soldaten, 5 Mei 1946. Bron Library and Archives Canada a177677

an Grave Concentration and Construction Unit in Roosendaal om een start te maken met de bouw van het Canadese kerkhof aan de huidige Ruyterhoveweg in Bergen op Zoom. De sectie stond onder leiding van sergeant Belshaw. Er is jammer genoeg geen apart dagboek van deze werkers achtergebleven, maar men mag ervan uitgaan dat deze sectie lokale werklui inhuurde. Gebaseerd op de situatie in Frankrijk is er de mogelijkheid dat Duitse krijgsgevangenen als werklui werden ingezet, maar nadere informatie ontbreekt. De sectie verbleef gedurende de bouw van het kerkhof mogelijk in Bergen op Zoom.

In augustus 1945 vertrok sergeant Belshaw terug naar Canada en werd hij door sergeant Ratcliff vervangen.

Op 6 april 1945 arriveerde kapitein Symons in Bergen op Zoom. Symons leidde een sectie bij No. 1 Canadian Grave Concentration and Construction

Unit die de lichamen uit de veldgraven moest verplaatsen naar het ereveld in wording. Zijn sectie telde, naast twee vrachtauto's, maar een man of acht, waaronder een kok, twee chauffeurs en administrateurs, sergeant Wolfe en luitenant Avery. Ze vonden onderdak in de Dorpsstraat in Oud Gastel om van daaruit alle geregistreerde graven naar de erevelden in Bergen op Zoom te brengen. Via de burgemeester van Oud Gastel togen een loodgieter en elektriciën aan het werk om het onderkomen leefbaar te maken. Symons wist ook meubels te regelen, zodat er een kantoorachtige werkomgeving werd geschapen.

Als eerste trachtte Symons tien burgers in te huren voor het graafwerk. Dat bleek niet zo makkelijk, omdat niemand zin had om lijken op te graven. Terwijl sergeant Wolfe stafkaarten van de regio verzamelde en ook duizend dekens om de licha-

men in te wikkelen bij de fourier ophaalde, organiseerde Symons in samenwerking met de gemeentesecretaris het benodigde aantal arbeiders. Er zaten voordelen aan het werk. Zo kregen de burgers naast hun loon ook militaire rantsoenen, wat in oorlogstijd met alle tekorten erg interessant was. Met name het sigarettentantoon vertegenwoordigde een hoge waarde in die tijd. De Canadezen beloofden de graver ook laarzen, maar die bleken niet zo makkelijk via de logge legeradministratie te verkrijgen.

Op 21 april 1945 voerde luitenant Avery de eerste opgraving uit. Een dag later werden alle AF3372-formulieren gebracht met de namen van allen die op de erevelden in Bergen op Zoom terecht moesten komen. Het ging om meer dan duizend namen. Op basis van dit aantal werd in overleg met sergeant Belshaw van de constructie-sectie in Bergen op Zoom de

benodigde capaciteit van het ereveld vastgesteld. Eveneens kon Belshaw aan de slag om de permanente kruisen van metaal te laten maken.

Op 23 april 1945 begon Symons met zijn werklui aan een grotere klus en om 16.00 uur kon hij de eerste tien Canadese slachtoffers in Bergen op Zoom herbegraven. De burgers die in eerste instantie erg huiverig voor het werk waren, raakten vrij snel gewend aan deze ongebruikelijke klus. Op 24 april werden de volgende tien slachtoffers bijgezet. Het graven was deze keer erg lastig gebleken omdat de betreffende veldgraven vol water waren gelopen. Het kwam ook voor dat de lichamen vlak bij het oppervlak lagen, dat maakte het werk makkelijker. In een geval waren de lichamen in doodskisten begraven, wat door de vertraagde vertering een minder fraai beeld gaf. Voor het werk werden met grote regelmaat drums van 20 liter desinfectiemiddel besteld, wat als een indicatie geldt dat het geen prettig werk moet zijn geweest.

Het bleek in de maanden die volgden dat het 'concentreren' niet het moeilijkste was. Het ontbrak de sectie aan vrachtauto's, manschappen en

materialen. Het einde van de oorlog naderde en soldaten hadden recht op verlof, waardoor het kleine clubje continu onderbemand was. Eveneens vielen door technische mankementen de trucks met grote regelmaat uit. Veelal waren de chauffeurs gedwongen met onderdelen van de ene truck de andere rijdend te houden. Symons besteedde dan ook vele dagen aan verzoekschriften voor materialen. Eveneens klaagde hij steen en been op het hoofdkwartier van *No. 1 Canadian Grave Concentration and Construction Unit*. Het mocht allemaal niet baten. De legeradministratie was erg rigide en het kostte, tot grote frustratie van de gravendienst, de grootste moeite om spullen te krijgen.⁶

In juni 1945 werd *No. 1 Canadian Grave Concentration and Construction Unit* ontbonden, waarna de sectie in Oud Gastel onder *No. 1 Canadian Grave Concentration Unit* kwam te vallen. Sergeant Belshaw was inmiddels vervangen door sergeant Ratcliff, waarna de betreffende sectie in Bergen op Zoom aan *No. 3 Canadian Cemetery Construction Unit* rapporteerde.

Voortgang in de zomer van 1945

Ondanks het feit dat de rapportagelij was veranderd, bleef luitenant Avery vanuit Oud Gastel op dezelfde manier zijn werk doen. Op 1 mei 1945 was hij met de *Identification Section* aan het werk om een onbekend graf te identificeren, toen ze onverwachts 29 Canadese graven vonden. Eveneens waren door een inslag van een V1-bom kruisen van graven geblazen, waardoor de *Identification Section* opnieuw erbij werd geroepen om de juiste graven bij de juiste kruisen te vinden.

Op 8 mei 1945 werd ook in Oud Gastel het einde van de oorlog gevierd. Samen met de burgemeester en een Amerikaanse officier beklom kapitein Symons het balkon van het gemeente-

huis.⁷ Onder grote belangstelling van de bevolking speelde de lokale harmonie de volksliederen van de geallieerden.

Eind juni verhuisde de sectie op advies van de *Town Major* van Roosendaal naar de Hendrik Gerard Dirckxstraat 21.⁸ Een dag later vertrok kapitein Symons naar Canada. Zijn diensttijd zat er op. Hij werd vervangen door kapitein McGrath. Luitenant Hercum arriveerde bij de sectie om het tempo van het werk te verhogen.

Luitenant Avery bleef onvermoeibaar doorwerken. Elke dag werden tientallen lichamen opgegraven en in Bergen op Zoom afgeleverd. Op 12 juli zocht hij tevergeefs naar het graf van soldaat Rousseau. Het graf van

De tijdelijke grafkruisen van de *Registration Units* zijn van hout en markeren de veldgraven op de locatie waar een gesneuvelde initieel begraven is. Na 'concentratie' op een officiële begraafplaats krijgt het graf een permanent metalen kruis. Het schilderen van de namen zorgt voor veel vertraging bij het opleveren van de begraafplaats in Bergen op Zoom. Nadat de graven gereed zijn, wordt een foto van het graf gemaakt. Deze foto wordt met informatie over de locatie van het graf naar de nabestaanden gestuurd. In dit geval de familie van de in Capelse Veer gesneuvelde kapitein Lambert, bekend in Bergen op Zoom van de gevechten in de haardenfabriek.

Bron: Library and Archives Canada

Raymond Rousseau werd pas in januari 1946 in Lewedorp gevonden, waarna hij in Groesbeek werd herbegraven. Inmiddels was de *Identification Section* weer op bezoek om een aantal onbekende lichamen te identificeren. Ze werkten onder meer op Goeree-Overflakkee en zelfs in Den Helder om lichamen aan een naam te koppelen. Het reizen in Nederland was in die periode niet zo makkelijk. Walcheren was bijvoorbeeld door overstromingen en mijnen vrijwel onbereikbaar. Op 7 oktober waren de mannen van de *Identification Section* klaar. Ze rapporteerden trots een score van 49 identificaties sinds september! Op 11 november 1945 was de stapel formulieren AF3372 op het kantoor in Roosendaal met de te verplaatsen geregistreerde graven geslonken tot dertig stuks. Toch zaten er veel fouten in de administratie, want kapitein Avery vond dertig graven in een dag, die middels een kruis wel degelijk

Terwijl Europa de vrede viert in de zomer van 1945, werkt de gravendienst onverminderd door

De erevelden in 1946. Het werk van de Canadese gravendienst is gereed. Een opname van de ingang van de begraafplaats kort na de overdracht van de gravendienst aan de *Commonwealth War Graves Commission*. Foto West-Brabants Archief

geregistreerd waren, terwijl hij niet over de juiste formulieren beschikte. Op 14 november was de stapel tot tien stuks geslonken, terwijl Avery twee piloten uit Zundert naar Bergen op Zoom bracht.

Op 17 november 1945 werd het laatste lichaam naar de begraafplaats in Bergen op Zoom gebracht. Kapitein McGrath had die dag twee lichamen in een buitenwijk van Antwerpen opgehaald.

De teller stond op 1.039 gesneuvelden: 889 soldaten van de Canadese landmacht, 59 soldaten van de Canadese luchtmacht. Verder 41 Britse, negen Australische en een Nieuw-Zeelandse piloot. Ondanks de inspanningen van de *Identification Section*, lagen vijftien niet-geïdentificeerde Canadese soldaten in Bergen op Zoom; eveneens elf Canadese en zes Britse vliegeniers van wie de naam onbekend was gebleven en verder nog een onbekende gebleven geallieerde soldaat, een vliegenier en een officier van de marine.

Op 19 november 1945 typte de

administrateur de complete lijst met namen en graven uit. Een extra controleronde langs alle graven leverde geen enkele administratieve fout op. Het werk zat erop!

De bouw van de erevelden in Bergen op Zoom

In mei 1945 werden de volgende uitgangspunten voor het ontwerp Canadese kerkhoven vastgelegd.⁹ Alle Canadese gesneuvelden, inclusief piloten, worden verwijderd van gemeentelijke of religieuze kerkhoven, behalve als er al een speciale plek aanwezig is waar Britse soldaten liggen.

Canadese kerkhoven krijgen minimaal een Brits en een geallieerde sectie bij de ingang aan aan de rechterzijde.

Elke Canadese kerkhof krijgt een sectie voor Duitse gesneuvelden. Dit terrein komt achteraan en wordt zo gemaakt dat de graven in de nabije toekomst kunnen worden verplaatst naar een Duits kerkhof. Nadat de graven zijn verwijderd, kan hier een bloementuin komen, zonder dat het

aanzicht van het kerkhof wordt aangetast.

Canadese gesneuvelden die op Britse begraafplaatsen liggen worden niet verplaatst.

Op dat moment schatte de Canadese gravendienst dat er achtduizend Canadese soldaten opgegraven moesten worden in het gevechtsgebied van het Canadese leger in Frankrijk, België en Nederland. Verspreid over heel Europa lagen zesduizend Canadese vliegeniers. De in totaal zestienhonderd gesneuvelde Poolse soldaten, voornamelijk in België en Nederland, werden niet vergeten. Het aantal Duitsers in hetzelfde gebied was onbekend.

In mei 1945, een half jaar voordat *No. 4 Canadian Grave concentration Unit* het laatste lichaam had verplaatst, was kapitein Symons naar Bergen op Zoom vertrokken om met de bouwers daar te overleggen. Begin mei 1945 lag het aantal lichamen dat per dag naar Bergen op Zoom werd gebracht in de orde van grootte van veertig per dag. Symons waarschuwde de sectie die

het kerkhof bouwde, dat de komende maanden het aantal lichamen dat zou worden aangevoerd, sterk ging toenemen. Sergeant Belshaw zag geen probleem. Ze konden het goed bijhouden. Hij had ervaren dat het geen goed idee was om gaten te graven voordat het nodig was, omdat door de zachte ondergrond de wanden heel snel instortten. Het terrein bestond voornamelijk uit zand en Belshaw had een vrachtwagen met zwarte leem laten komen om het stuiven tegen te gaan.¹⁰

Sergeant Belshaw was in de zomer inmiddels vervangen door sergeant Ratcliff, No. 4 Section No. 3 Canadian Cemetery Construction Unit, die in augustus 1945 de opdracht kreeg om het kerkhof binnen twee maanden af te maken. De hogere echelons kregen haast. De oorlog was voorbij en het werd tijd dat de families in Canada op de hoogte werden gebracht van de permanente graflocatie van hun verloren zoon of vader.

Het schilderen van de namen op de kruisen was het meest tijdrovende werk. Ratcliff had inmiddels al vijftien burgers ingehuurd om de namen op de metalen kruisen te schilderen en die maakten volgens hem op dat moment goede voortgang. In oktober 1945 begonnen ze met de bouw van een latrine, een huisje voor de bezoekersregistratie en de toegangsweg naar het kerkhof. De opdracht om in oktober het kerkhof op te leveren was echter wat te ambitieus en Ratcliff voorspelde dat ze, behoudens het schilderen van de namen, in november 1945 gereed konden zijn.

Achteraf bleek de planning veel te positief te zijn geweest. De lichamen waren dan wel allemaal op het kerkhof verzameld, maar de afwerking was nog verre van klaar. Op 18 april 1946, vijf maanden na de geplande opleverdatum van de Canadese begraafplaats in Bergen op Zoom, meldde sergeant Ratcliff verbaasd dat Britse grafdelvers begonnen waren om een kerkhof te bouwen op honderd meter afstand van zijn bouwwerk. Interessant te vermelden is dat op dat moment nog

steeds een *Registration Unit* en *Concentration Unit* in Nederland actief waren. Op dat moment moesten nog tachtig lichamen naar kerkhoven worden verplaatst.

Na een inspectie van het Canadese kerkhof, die een erg positieve indruk achterliet, werden op 20 juni 1946 de definitieve bouwtekeningen van het kerkhof opgestuurd om te worden afgedrukt en gearhiveerd. Het

Men hoopt de begraafplaats in oktober 1945 te voltooien, maar de afwerking loopt maanden vertraging op

schilderen van de kruisen was echter verre van gereed. Sergeant Ratcliff had op dat moment geen enkele schilder meer tot zijn beschikking, waardoor hij geen voortgang kon maken. Er kwam hulp uit Groesbeek, waar een groep schilders wel vijf kruisen per dag afwerkten. Deze hulp was doorslaggevend en op 29 juli was het schilderwerk gereed. Nu konden eindelijk de foto's van de graven worden genomen. Deze foto's werden aan de nabestaanden verstuurd en hoorden bij de officiële berichtgeving van de overheid omtrent de laatste rustplaats van de desbetreffende gesneuvelde.

De laatste klus van sergeant Ratcliff was de aanleg van een bron met waterleiding, waarna de *Construction Section* op 26 augustus 1946 werd opgeheven.

Het fotograferen van de graven had vertraging opgelopen. Er waren zoveel kerkhoven en maar enkele fotografen, terwijl ook het weer regelmatig de planning in duigen gooide. In Bergen op Zoom werden de foto's door korporal Lee gemaakt. Pas op 12 september werden de laatste foto's gemaakt, waarna op 1 oktober 1946 *Bergen-op-Zoom Canadian War Cemetery* aan de *Imperial War Graves Commission*

werd overgedragen. Het bleef onvermeld of de gebeurtenis met een ceremonie gepaard ging.¹¹

Tot slot

Inmiddels is het aantal graven op de Bergse erevelden gestegen van de oorspronkelijke 1.038 tot 1.088. De metalen kruisen zijn al jaren geleden door de *Commonwealth War Graves Commission* door stenen grafzerken vervangen. Het stenen kruis dat op Plein XIII bij de tijdelijke begraafplaats was geplaatst, staat nu achteraan het kerkhof. Waarschijnlijk zijn de oorspronkelijke bouwsels van sergeant Belshaw en Ratcliff in de loop der tijd allemaal vervangen, maar het werk van de Canadese graven dienst is de laatste tachtig jaar tijdloos gebleken. Naast een groot aantal bezoekers, voornamelijk familieleden, worden de laatste jaren meer en meer activiteiten op het kerkhof georganiseerd.

Met dit artikel zijn de namen van de mensen die achter dit belangrijke werk zaten ook bekend geworden. Het was zoals u heeft kunnen lezen een grote en zware klus. Maar het was het meer dan waard en, zoals de dagboekschrijver al terecht voorspelde, *'a thing of beauty and an instructive example!'*

NOTEN

- 1 Mogelijk gaat het hier om de Lancaster die op 1 november 1944 bij Lepelstraat neerstortte.
- 2 Van de in Breda gevestigde 879th Mechanical Equipment Company Royal Engineers.
- 3 Destijds de Imperial War Graves Commission.
- 4 Van de 104th (Timberwolves) Infantry Division.
- 5 War Diary No. 4 Grave Registration Unit Royal Canadian Engineers, LAC, RG24, microfilm reel T-21287.
- 6 War Diary No. 1 Grave Concentration and Registration Unit Royal Canadian Engineers, LAC, RG24, microfilm reel T-2129.
- 7 Een officier van een luchtafweerbatterij van Antwerpen X, zie Robert W. Catsburg, *Raketten over Steenberghe*.
- 8 Town Major was de militaire commandant die overnachtingen en verzorging regelde voor militairen die in een stad kwamen.
- 9 War Diary No. 1 Grave Concentration Unit Royal Canadian Engineers, LAC, RG24, microfilm reel T-21288.
- 10 Er staat letterlijk 'Black Loam'.
- 11 War Diary No. 3 Cemetery Construction Unit Royal Canadian Engineers, LAC, RG24, microfilm reel T-21289.